

Obnova náboženských rádov v Uhorsku po smrti Jozefa II. a ich vyrovnávanie sa s dôsledkami sekularizácie*

INGRID KUŠNIRÁKOVÁ

Kľúčové slová: dominikáni, cisterciti, benediktíni, zrušenie náboženských rádov, sekularizácia, jozef II., obnova rehoľných komunít

Dejiny rehoľných komunít od stredoveku až do najnovšieho obdobia predstavujú v slovenskej historiografii dlhodobo opomínanú tému. Výnimkou je len za ostatné štvrtstoročie pomerne dobre spracovaná problematika násilnej likvidácie konventov v 50. rokoch minulého storočia a niekoľko parciálnych prác týkajúcich sa obdobia stredoveku či raného novoveku. Úplne nepovšimnutou ostala doteraz otázka obnovenia niektorých náboženských rádov zrušených Jozefom II., ktorú v roku 1802 nariadil František II., a spôsob, akým sa obnovené rehoľné komunity vyrovnávali s dôsledkami sekularizačnej politiky spomínaných uhorských panovníkov. Predkladaná štúdia je prvým príspevkom k spracovaniu tejto témy. Jej cieľom je predovšetkým predstaviť a zhodnotiť doterajší stav poznania na základe starších prác rádoých historikov a zasadiť obnovenie uvedených rádov do kontextu dobového politického a náboženského vývoja v krajine. Priblížiť ich postavenie v štruktúrach katolíckej cirkvi a posúdiť ich význam pre rozvoj školstva a vzdelanosti v danom období bude možné až na základe ďalšieho archívneho výskumu. Štúdia čiastočne reflektuje aj dejiny uhorských benediktínov, cistercitov a premonštrátov v ranom novoveku, keďže mnohé problémy, s ktorými spomínané rehoľné komunity zápasili po svojej reštitúcii na začiatku 19. storočia, mali korene už v tomto období.

Invázia *osmanských* vojsk a rýchly nástup reformácie spôsobili v priebehu 16. storočia zánik všetkých benediktínskych, cisterciátskych a premonštrátskych konventov v Uhorsku. Mená mnohých z nich upadli do zabudnutia, z niektorých ostali len ruiny a ďalšie si zachovali aspoň formálnu existenciu v podobe čestných opátskych titulov, ktoré sa využívali na povýšenie svetských kňazov. Nádej na ich oživenie neprinieslo ani obdobie protireformácie a katolíckej obnovy. Uhorskí cirkevní hodnostári nemali záujem o podporovanie kontemplatívnych rádov a preferovali využitie ich majetku na

* Práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0119-11.

zakladanie jezuitských konventov, ktoré mohli svojou všestrannou činnosťou v školstve a pastorácii účinne prispieť k rekatolizácii krajiny.¹ Reštauráciu kláštorov spomínaných rádov nepodporovala ani štátna moc reprezentovaná najmä Uhorskou komorou, ktorá časť ich niekdajšieho majetku využila na sanáciu svojho dlhu spôsobeného najmä dlhodobými tureckými vojnami.

Proces obnovy časti zaniknutých benediktínskych, cisterciátskych a premonštrátskych kláštorov iniciovali najmä zahraničné opátstva, v niektorých prípadoch podporované aj svetskými komendátormi týchto inštitúcií. Priaznivejšie podmienky na ich aktivity sa vytvorili po roku 1683, keď sa reorganizovala správa a nanovo sa upravovali vlastnícke pomery v južnej časti krajiny. Rakúski či moravskí opáti vnímali reštitúciu uhorských konventov ako povinnosť k cirkvi a svojmu rádu, ale aj ako otázku svojej osobnej prestíže. V neposlednom rade zrejme očakávali od získania uhorských majetkov aj hmotný prospech pre svoje opátstva. Ich očakávania sa však z väčšej časti nepodarilo naplniť. Obnova zanedbaných panstiev a výstavba zdevastovaných kostolov a kláštorných budov si vyžiadali vysoké náklady a opátstvom často spôsobili nezanedbateľné finančné straty. Plnohodnotný rehoľný život sa podarilo obnoviť iba v niekoľkých konventoch, vo väčšine opátstiev žila aj po niekoľkých desaťročiach len malá rehoľná komunita, prípadne jeden-dvaja správcovia tamojších majetkov.

Napriek tomu nemožno hodnotiť pokus o obnovenie týchto kláštorov ako úplne neúspešný. Na mnohých miestach sa vybuodovali nové kostoly, erigovali alebo revitalizovali sa farnosti a rehoľníci sa ujali ich vedenia. Po prijatí *Ratio educationis* v roku 1777 všetky spomínané rády prevzali do svojej správy niektoré z bývalých jezuitských gymnázií, hoci väčšinou pod tlakom zo strany štátnej moci. Pomalý, ale predsa len sľubný proces obnovy benediktínskeho, cisterciátskeho a premonštrátskeho rádu v Uhorsku ukončil Jozef II., ktorý zrušil väčšinu konventov týchto rádov a ich majetok začlenil do Náboženského fondu.

Uhorské kláštory benediktínov, cistercitov a premonštrátov v období pred jozefínskymi reformami

Uhorskú benediktínsku kongregáciu tvorilo v 18. storočí arciepátstvo Martinsberg (Pannonhalma) a jeho tri dcérske kláštory – Tihány, Dömölk a Bákonybél. Ďalšie dva konventy Telki a Zalavár, ktoré spravovali rakúske opátstva Wiener Schotten a Göttweiger, prináležali z cirkevnoprávneho hľadiska k rakúskej kongregácii. Napriek úsiliu rádových predstavených dôsledne zachovávať regulu sv. Benedikta, život rehoľníkov sa pod vplyvom vonkajších okolností postupne vzd'aloval pôvodnému ideálu. Po obnove uhorskej kongregácie v prvej polovici 17. storočia, v čase protireformácie a rekatolizácie, nebol návrat k čisto kontemplatívnejmu spôsobu života možný. Rehoľníci

¹ VÁRSZEGI, Asztrik. Péter Pázmány und die ungarischen Benediktiner. In *Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktiner-Ordens und seiner Zweige*, 1988, Band 99, Heft I/IV, s. 183-191.

pre veľký nedostatok svetských kňazov začali spravovať farnosti na svojich majetkoch a často vykonávali pastoračnú prácu aj v blízkych farnostiach, ktoré nepatrili do ich vlastníctva.

Zrušenie Spoločnosti Ježišovej v roku 1773 považovalo vedenie kongregácie za vhodnú príležitosť opätovne sa pokúsiť o získanie aspoň časti svojho niekdajšieho vlastníctva. Arciopát Dániel Somogyi predložil v roku 1773 kompetentným úradom návrh, že rehoľa prevezme správu jezuitských gymnázií, ak sa jej vrátia bývalé majetky benediktínskych opátstiev, ktoré získali na zabezpečenie svojich kolégií jezuiti. Keďže zámerom Márie Terézie bolo vytvoriť z jezuitského majetku Študijný fond a jeho výnosy použiť na financovanie pripravovanej školskej reformy, Somogyiho ponuka nebola akceptovaná. V roku 1775 však už bolo zrejmé, že ak chce štátna moc bývalé jezuitské gymnáziá finančne i personálne dostatočne zabezpečiť, musí ich zveriť iným náboženským rádom. S cieľom prerokovať túto otázku pozvala Mária Terézia v auguste 1776 rádových predstavených na poradu, ktorá sa konala o mesiac neskôr v Budíne. Vedenie benediktínskej kongregácie sa k otázke zapojenia benediktínov do vzdelávania mládeže stávalo zdržanlivo, keďže bolo zrejmé, že spolu s gymnáziami by museli prevziať aj finančné náklady na ich prevádzku. Zo Študijného fondu sa mali platiť len mzdy riaditeľov týchto vzdelávacích inštitúcií.²

Na základe výsledkov spomínanej porady sa benediktíni 27. októbra 1776 stali správcami gymnázia v Komárne a ešte v tom istom roku začali s výučbou. V zmysle ustanovení *Ratio educationis* mala škola riaditeľa a šesť učiteľov, piati z nich boli členmi rádu. Mária Terézia prejavila záujem, aby benediktíni viedli aj ďalšie gymnáziá, rádoví predstavení sa však postavili proti. Nielenže by takýto záväzok predstavoval pre rád nadmernú finančnú záťaž, ale vyučovanie mládeže podľa ich názoru odporovalo rádovým tradíciám. Navyše, podľa nariadení z roku 1776 a 1781 sa rehoľníkom na postoch riaditeľov a učiteľov škôl zakazovala účasť na modlení kanonických hodín.³

Vlna rušenia, ktorá postihla kláštory v čase panovania Jozefa II., neobišla ani benediktínov. Jozef II. dekrétom z 23. októbra 1786 rozhodol o zrušení arciepátstva v Pannonhalme, „keďže pre polohu na vysokom vrchu a vnútornú organizáciu neprináša žiadny osov pre spoločnosť“, a s ním aj jeho dcérskych kláštorov. V čase zrušenia mala uhorská benediktínska kongregácia 91 členov, okrem opátstiev v Pannonhalme, Tihányi, Bákonybéli a Dömölku ju tvorili rezidencie v Modre, Komárne a Győri. Rehoľníci viedli školy v Modre a Komárne a spravovali sedem farností. Benediktíni, ktorí učili v Komárne alebo vykonávali pastoračnú prácu vo farnostiach a na pútnickom mieste Dömölk, mohli ostať na svojich pôsobiskách a pokračovať v práci. Ostatní vzhľadom na svoj vek, prí-

² CSÓKA, Lajos. *Geschichte des benediktinischen Mönchtums in Ungarn*. St. Ottilien : EOS Verlag 1980, s. 338-339.

³ Tamže, s. 339.

padne zdravotný stav, dostali penziu alebo si museli nájsť uplatnenie v pastorácii či školstve.⁴

Zirc patril k niekoľkým uhorským cisterciátskym kláštorom, ktorých majetok sa podarilo aspoň sčasti zachovať, a jeho správu spolu s opátskym titulom udeľoval panovník v rokoch 1609 – 1659 svetským kňazom ako formu odmeny za ich služby. Posledný zircský komendátor, bratislavský kanonik János Hederváry, 20. októbra 1659 dobrovoľne odovzdal opátsky titul i právo na využívanie kláštorného majetku opátovi Mathiasovi Kolweissovi z rakúskeho opátstva Lilienfeld, ktorý bol od roku 1651 generálnym komisiárom rádu povereným obnovou cisterciátskych opátstiev v nemeckých krajinách a Uhorsku. M. Kolweiss vymenoval v roku 1660 za zircského opáta Martina Ujfalussyho, cistercitu uhorského pôvodu, a v roku 1666 sumou šesťtisíc zlatých vyplatil z nájmu kláštorný majetok. Keďže opátstvo bolo neobývateľné a navyše sa nachádzalo v oblasti neustále ohrozovanej Turkami, M. Ujfalussy kúpil dom v Pápe a odtiaľ sa snažil spravovať majetok konventu. V roku 1678 bol však Turkami zajatý a zavraždený.⁵

Po smrti Ujfalussyho sa novým zircským opátom stal M. Kolweiss. Sigmund Braun, Kolweisov nástupca na poste lilienfeldského opáta, usúdil, že obnova konventu v Zircu presahuje možnosti jeho kláštora, a v roku 1699 postúpil právo na opátstvo za 31-tisíc zlatých cisterciátskemu opátovi v Henrykówe Henrichovi Kalertovi. Leopold I. ho vymenoval za zircského opáta 17. decembra 1700. H. Kalert poslal do Uhorska niekoľko svojich spolubratov, ktorí sa usadili v Pápe a postupne začali s osídľovaním dediny. V priebehu prvej polovice 18. storočia sa im podarilo postaviť nový konvent a kostol. V roku 1750 už žilo v kláštore dvanásť mníchov, preto bol povýšený na priorát. Rehoľníci však neosídlili novým obyvateľstvom len Zirc, ale aj okolité dediny. Nechali v nich vybudovať hospodárske budovy, kostoly, fary a školy, vykonávali v nich pastoračnú prácu. Keďže v tejto oblasti pretrvával nedostatok kňazov, o veriacich sa starali aj vo farnostiach, ktoré nepatrili k ich panstvu.⁶

Dlhodobý záujem o reštitúciu cisterciátskych opátstiev prejavovalo aj opátstvo na Velehrade. Jeho predstavení nadviazali koncom 17. storočia kontakty s Andreasom Zolnayom, farárom vo Veľkých Zlievciach, ktorého panovník 26. mája 1690 vymenoval za jeho zásluhy o katolícku cirkev opátom v Pasztó. Velehradský kláštor finančne pomohol Zolnayovi s výkupom kláštorných majetkov zo zálohu pod podmienkou, že po jeho smrti bude konvent so svojimi majetkami pričlenený k cisterciátskemu rádu a on sám sa stane jeho členom. Panovník schválil túto dohodu dekrétom z 28. augusta 1698. Po Zolnayovej smrti v roku 1702 bolo pasztovské opátstvo pričlenené k Velehradu. Velehradský opát sa stal aj piliským po tom, čo 20. septembra 1712 zomrel posledný svetský držiteľ tejto hodnosti Andreas Illiés, bratislavský kanonik, ostrihomský prepošt a sedmohradský biskup.

⁴ Tamže, s. 349.

⁵ HERVAY, F. L. 800 Jahre Abtei Zirc: 1182 – 1982. In *Analecta Cisterciensia*, 1982, 38, Fasc. 1-2, s. 15.

⁶ Tamže, s. 16-17.

Predstavení velehradského konventu sa v prípade oboch uhorských opátstiev sústredili len na opätovné získanie ich majetku a na výstavbu pasztovského kláštora. V roku 1716 zriadili v Pasztó rezidenciu a o tri roky neskôr dokončili výstavbu konventnej budovy. Už onedlho sa však ukázalo, že celá akcia spojená s obnovou uhorských konventov bola unáhlená a nedostatočne premyslená. Hoci investície do roku 1738 predstavovali 60-tisíc zlatých, nepodarilo sa zriadiť ani jeden konvent s plným počtom členov. V Pasztó žil len superior so šiestimi rehoľníkmi, teda len s polovicou potrebnou na vedenie riadneho rehoľného života. S výstavbou piliského konventu, Turkami úplne zničeného, sa pre nedostatok prostriedkov ani nezačalo. Velehradskí rehoľníci zvyčajne s nechuťou prijímali poverenie pôsobiť v pasztovskej rezidencii alebo pri správe uhorských kláštorných majetkov, preto sa novici pri skladaní rehoľného sľubu museli zaviazat', že na príkaz svojich predstavených odídu do Uhorska a ostanú tam, pokiaľ sa to bude od nich vyžadovať. V druhej polovici 18. storočia sa začali z uhorskej strany ozývať výčitky, že v krajine pôsobia najmä cisterciti cudzieho pôvodu, hoci značnú časť velehradskej rehoľnej komunity tvorili Uhri. V 70. rokoch 18. storočia uhorská dvorská kancelária prejavila záujem odčleniť oba uhorské konventy od velehradského opátstva. Velehrad by ostal materským opátstvom s právom menovať opáta, pokiaľ by rehoľné komunity neboli oprávnené zvoliť si ho sami, teda pokiaľ by nemali dvanásť členov. Realizácii tohto zámeru zabránila najmä skutočnosť, že oba uhorské kláštory by museli Velehradu vrátiť finančné prostriedky, ktoré z vlastných príjmov investoval do ich oživenia.⁷

V roku 1776 pasztovský prior M. Beitler bez vedomia a súhlasu velehradského opáta Philipa Zuryho súhlasil, že cisterciti prevezmú bývalé jezuitské kolégium a gymnázium v Egeri (slov. Jáger, nem. Erlau). Zury sa s týmto riešením len ťažko dokázal zmieriť, keďže pevne zotrval na programe zakladateľov rádu. Podľa jeho názoru sa cisterciti mali venovať chórovým modlitbám, viesť kontemplatívny život a pôsobiť v duchovnej správe. Keďže Beitlerovo konanie musel pod tlakom vonkajších okolností rešpektovať, získal aspoň súhlas Márie Terézie, aby ho mohol odvolať z funkcie superiora egerského kolégia a na jeho miesto poslať bývalého profesora filozofie a teológie Cyrila Plachého. Na príkaz panovníčky nemohol Beitlera za svojvoľné konanie a zasahovanie do opát-ských kompetencií potrestať, ale prejavil mu svoju nevôľu aspoň tým, že ho dal k dispozícii vojenským úradom ako poľného kaplána.⁸ Rehoľníci sa v roku 1779 presťahovali z Pasztó do Egeru a pasztovské majetky prenajali.⁹

S nástupom Jozefa II. na uhorský trón sa stal ďalší osud uhorských cisterciátskych kláštorov neistým, hoci rehoľníci už dávno nevedli kontemplatívny spôsob života a aktívne sa venovali pastorácii (Zirc) či vzdelávaniu mládeže (Pasztó). Najväčšou slabinou cister-

⁷ HURT, Rudolf. *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě II. 1650 – 1784*. Olomouc : Akademie Velehradská, 1938, s. 94-97.

⁸ Tamže, s. 314-315.

⁹ VALTER, Ilona. Das Zisterzienserkloster Pásztó. Geschichte und neue Archäologische Forschungsergebnisse. In *Analecta Cisterciensia*, 1982, 38, Fasc. 1-2, s. 133.

ciátskych opátstiev bola skutočnosť, že všetky boli v rozpore s nariadeniami Márie Terézie a Jozefa II. závislé od zahraničných autorít. Táto skutočnosť sa napokon stala pre zircský konvent výhodou, keďže Jozef II. nechcel spôsobiť zrušením kláštora afilovaného so sliezskym opátstvom diplomatickú roztržku s Pruskom. Zircský konvent v snahe zdôrazniť svoj spoločenský význam sa v roku 1785 ujal vedenia ľudovej školy vo Veszpréme (slov. Vesprím, nem. Weißbrunn) a prevzal správu ďalších piatich farností.¹⁰

Opátstvo na Velehrade bolo rozhodnutím cisára zrušené 16. júla 1784. Opát Zury nezapomadol, že je aj opátom kláštorov v Pilisi (slov. Pleš) a Pasztó a zo všetkých síl sa usiloval, aby boli spolu s konventom a gymnáziom v Egeri zachované. Napriek príslubom zo strany štátnej moci boli 16. septembra 1787 zrušené a on ako ich predstaviteľ nebol o tom ani informovaný. Superior C. Plachý sa vrátil na Moravu a novým riaditeľom gymnázia sa stal ďalší velehradský rehoľník Teophil Schuman. Na škole ostali učiť aj ďalší štyria profesori z radov rehoľníkov a vo farskej správe na bývalých rádových majetkoch najmä-lej pôsobili traja cisterciiti.¹¹

Reálne kroky k reštitúcii premonštrátskych prepozitúr v Uhorsku sa urobili až po roku 1683. O obnovu zachovaných premonštrátskych konventov prejavilo záujem najmä rakúske opátstvo Pernegg, ktoré poskytlo Leopoldovi I. na vedenie vojny proti Turkom viac ako 230-tisíc zlatých. Panovník ako protihodnotu za túto štedrú podporu daroval 12. júna 1697 opátovi v Perneggu Franzovi Schöllingovi jasovské a leleské prepoštstvo s podmienkou, že do ich vlastníctva budú uvedené až po smrti ich vtedajších prepoštov – egerského biskupa Györgya Fenessyho v Jasove a oradeiského (rum. Oradea, maď. Nagyvárad, nem. Großwardein, slov. Veľký Varadín) biskupa Ágostona Benkovicsa v Lelese. Franz Schölling ešte predtým získal pre svoje opátstvo i prepoštstvo v Csorne. Panovník spomínaným dekrétom zadefinoval aj vzájomné vzťahy medzi rakúskym opátstvom a uhorskými prepoštstvami a určil povinnosti oboch strán. Jasovského i leleského prepošta menoval perneský opát, panovník však musel ich menovanie potvrdiť. Obaja prepošti podliehali opátovi v svetských i duchovných záležitostiach a boli mu zaviazaní poslušnosťou. Ich hlavnou povinnosťou bolo opätovne získať do vlastníctva rádu odcudzené kláštorné majetky. Na druhej strane sa opát zaviazal, že pre obidva konventy zabezpečí dostatok rehoľníkov, aby mohli konať bohoslužby podľa rádovej reguly a zvykov, a poskytne im primerané hmotné zabezpečenie. Opátstvo v Perneggu získalo v roku 1699 od panovníka aj prepoštstvo v Türje a roku 1705 prepoštstvo v Oradei. Na začiatku 18. storočia tak boli všetky existujúce uhorské premonštrátske konventy, s výnimkou prepoštstva v Jánoshide, afilované k perneskému opátstvu a podriadené jeho správe.¹²

¹⁰ ZAKAR, Polykarp. *Consuetudines und Constitutiones Zircenses* (1814 – 1941). In *Analecta Cisterciensia*, 1982, 38, Fasc. 1-2, s. 184.

¹¹ HURT 1938, s. 317.

¹² NÁTAFALUSSY Cornel – LENNER, Julius. *Jaszó und die mit ihr vereinigten Propsteien*. Würzburg – Wien : Woerl, 1882, s. 14-15.

Únia uhorských prepoštstiev s Perneggom však nemala dlhé trvanie. Spravovanie množstva roztrúsených a často veľmi vzdialených nehnuteľností bolo príliš náročné a nerentabilné. Mnohé majetky boli zadlžené, spustošené a neefektívne spravované a výnosy z nich nedokázali pokryť ani náklady spojené s ich získaním a prevádzkou. Vedenie opátstva preto v pomerne krátkom čase rezignovalo a so súhlasom Rakúsko-českej provincie pristúpilo k ich rozpredaju. Prepoštstvá v Jasove, Lelese a Oradei kúpilo moravské opátstvo Louky, prepoštstvo v Csorne nadobudlo rakúske opátstvo v Gerase. Všetky spomínané uhorské konventy, s výnimkou jasovského, ostali vo vlastníctve zahraničných opátstiev až do ich zrušenia Jozefom II. v roku 1785, resp. 1787.¹³

Jasovská prepozitúra získala status samostatného kláštora s právom slobodne si voliť svojho predstaveného a prijímať novicov vďaka úsiliu Andreasa Sauberera a podpore Abovskej stolice. Pôvodom Moravan Sauberer prišiel do Jasova z Louk v roku 1745 ako administrátor a po dosiahnutí dohody o odčlenení sa od moravského opátstva v roku 1770 sa stal jeho prvým prepoštom. Obdobie, počas ktorého stál na čele prepoštstva (1745 – 1779), sa považuje za „zlatý vek“ v dejinách tejto inštitúcie. Sauberer dokázal stabilizovať jeho finančné pomery, zefektívnil správu majetkov, od základov nechal vybudovať novú kláštornú budovu a kostol. Napriek vysokým dlhom a výdavkom na stavebnú činnosť venoval veľkú pozornosť aj stálemu zvyšovaniu počtu rehoľníkov, aby mohla komunita viesť rehoľný život v súlade s rádovou regulou a štatútmi.

Rozhodnutia a postoje A. Sauberera naznačujú, že pochopil, že ak chce jeho konvent čeliť rastúcej spoločenskej kritike a tlaku zo strany štátnej moci, nemôže lipnúť na striktnom dodržiavaní svojej rádovej reguly. Na rozdiel od benediktínskych či cisterciátskych opátov nemal výhrady proti tomu, aby sa jeho rehoľníci zapojili do výchovy a vzdelávania mládeže. Jasovskí premonštráti v roku 1778 prevzali v plnom rozsahu vyučovanie na bývalom jezuitskom gymnáziu v Rožňave a poskytli aj časť pedagógov pre kráľovskú akadémiu v Győri a Košiciach a pre univerzitu v Pešti.¹⁴ Saubererov ústretový postoj k otázke pôsobenia rehoľníkov na stredných a vyšších školách ocenil aj riaditeľ Košickej akadémie József Kenyeres v pohrebnej reči, ktorú v decembri 1779 predniesol na jeho počesť.¹⁵ Napriek tomu, že jasovskí rehoľníci aktívne pôsobili v pastorácii i školstve, existencia ich konventu, podobne ako aj ostatných uhorských premonštrátskych prepozitúr, padla v roku 1787 za obeť naliehavej potrebe navýšiť majetok Náboženského fondu, aby mohol zo svojich príjmov vyplácať penzie bývalým rehoľníkom a súčasne realizovať panovníkom silne preferovanú reorganizáciu farskej siete.

¹³ Tamže, s. 15-16.

¹⁴ Tamže, s. 16-17.

¹⁵ [KENYERES, Josephus]. *Oratio funebris ... Andree Sauberer ... pronunciata a Josephus Kenyeres*. Cassovia : Typ. Landerer 1779.

Osamostatnenie konventu v Zirci

Búrľivá atmosféra, ktorá nastala po smrti Jozefa II. pre obhajobu uhorských práv a privilégií, vyvolala aj zvýšený záujem uhorských cirkevných a svetských autorít o osamostatnenie zircského konventu od opátstva v Henrykówe. Otázku ako prvá oficiálne nastolila Veszprémska stolica vo svojich inštrukciách pre vyslanca, ktorý ju zastupoval na uhorskom sneme zvolanom v roku 1790 po smrti Jozefa II. Zástupcovia stolice požadovali, aby sa Zirc po vyplatení finančných prostriedkov, ktoré sliezske opátstvo investovalo do jeho získania a obnovy, stal samostatným konventom s vlastným opátom na čele. Svoju požiadavku odôvodnili tvrdením, že bratia uhorského pôvodu sú vopred vylúčení zo získania postu opáta, superiora alebo správcov kláštorného majetku. Táto diskriminácia podľa ich názoru spôsobovala aj nezhody a rozbroje v reholnej komunite. Za neprípustné tiež považovali, že časť príjmov zircského kláštora sa posielala do Henrykówa.¹⁶

Reholná komunita v Zirci, ktorú v tom čase ešte z väčšej časti tvorili cudzinci, tiež využila príležitosť prezentovať snemu svoje stanovisko. V predložennom memorande sa predovšetkým odvolávala na trvalý a nepremľateľný charakter kráľovskej donácie. Na jej základe viedol obe opátstva jeden človek, ktorého volili všetci členovia reholnej komunity. V snahe získať podporu na zachovanie únie oboch konventov navrhli opatrenia, ktoré mali odstrániť najväčšie problémy. S ľútosťou konštatovali, že uhorskí rehoľníci boli pri voľbách predstavených skutočne znevýhodňovaní a vyjadrili sa za odstránenie tejto nepravodlivosti. Požiadavku, aby zircský konvent neposielal časť svojich príjmov materskému opátstvu, považovali za neoprávnenú, keďže podľa ich názoru vlastník má právo slobodne nakladať s príjmami svojho majetku. Aby sa však do budúcnosti vylúčili všetky pochybnosti, prior sa mal prisahou zaviazat', že bez súhlasu konventu nepošle do zahraničia žiadne peniaze a svojim spolubratom každoročne predloží vyúčtovanie príjmov a výdavkov.

Svoj názor na zachovanie únie medzi oboma opátstvami predložil snemu a palatínovi aj henrykóvsky opát Markus Velzel. Odčlenenie uhorského konventu od materského opátstva v Henrykówe označil za protizákonné a nezabudol pripomenúť, že sliezske opátstvo obnovilo v Zirci rehoľný život, na vlastné náklady vybudovalo kostol a budovu konventu, skonsolidovalo jeho hospodársku a finančnú situáciu. Podľa jeho názoru rehoľníci vyslaní zo Sliezska do Zirca veľmi dobre slúžili Uhorsku nielen v duchovnej správe, ale aj v oblasti vzdelávania mládeže. Za poľutovaniahodné označil, že rehoľníci uhorského pôvodu boli vylúčení z volieb opáta pre požiadavku pruského panovníka, aby tento post zastávala osoba pochádzajúca zo Sliezska. Opát aj vďaka podpore ostrihomského

¹⁶ BEKÉFI, Remigius. Geschichte des Cistercienser-ordens in Ungarn von 1142 – 1814. II. Von der türkischen Eroberung bis zur Vereinigung der Abteien von Zirc, Pilis und Pasztó. 1541 – 1814. In *Cistercienser-Chronik*, 12, n. 134, 1.4. 1900, s. 101. Dostupné na <http://archive.org/stream/Cc14-17/Cc11-13#page/n496/mode/1up>, (posledný náhľad 28.10. 2014)

arcibiskupa zabránil osamostatneniu zircského opátstva, jeho úspech mal však len krátkodobý charakter. Otázka ukončenia závislosti od henrykóvskeho konventu v zircskom kláštore naďalej rezonovala.¹⁷

Už v roku 1793 sa rehoľníci zo Zirca obrátili na panovníka s požiadavkou, aby henrykóvsky opát už viac nemenoval priora ich konventu, ale aby si sami mohli zvoliť troch kandidátov, z ktorých opát jedného vymenuje na tento post. Funkčné obdobie by trvalo tri roky, po jeho skončení by sa konali nové voľby. Napriek emancipačným snahám zircských cistercitov František II. v tom istom roku vymenoval opáta z Henrykówa Konštantína Glogera aj za zircského opáta. V menovacom dekréte ho však upozornil, aby osobitne dbal na záujmy uhorského opátstva. Rehoľníci uhorského pôvodu sa mali poslať z Henrykówa späť do vlasti, predstaveným opátstva mal byť vždy Uhor. Na post priora mal vymenovať jedného z troch kandidátov zvolených rehoľníkmi. Od novovymenovaného priora panovník vyžadoval, aby v dôležitých záležitostiach spolurozhodoval s dvoma poradcami, ktorých by tiež volili členovia konventu. Priorovi a jeho poradcovi prináležala aj povinnosť každoročne kontrolovať vyúčtovanie príjmov a výdavkov. Finančné príspevky sliezskemu konventu sa viac nesmeli posilať. Opát Gloger rešpektoval požiadavku panovníka a za nového zircského priora a subpriora vymenoval cistercitov uhorského pôvodu. Toto jeho rozhodnutie viedlo v rehoľnej komunite k ďalším roztržkám a nepokojom. Na príkaz Miestodržiteľskej rady mal vzniknutú situáciu koncom roku 1800 vyšetriť a upokojiť veszprémsky biskup József Bajzáth, ktorý touto úlohou poveril svojho generálneho vikára Dávida Zsolnaya. Zsolnay označil za hlavného pôvodcu nepokojov bývalého priora Bonaventuru Christophu a navrhol ho poslať späť do Henrykówa. Panovník návrh akceptoval a 1. júla 1802 rozhodol o jeho vypovedaní z Uhorska.¹⁸

Spolu s dekrétom o vyhostení pátra Bonaventuru adresoval panovník henrykóvskemu opátovi Glogerovi aj ďalší mandát, v ktorom ho žiadal, aby uhorských novicov a teológov poslal späť do vlasti. Noviciát sa mal zriadiť v zircskom opátstve, klerikov by vzdelávali členovia rádu alebo by študovali v kňazskom seminári vo Veszpréme. František II. zopakoval požiadavku, aby zircským priorom bol vždy Uhor, ročné vyúčtovanie kontrolovali dvaja priorovi poradcovia zvolení rehoľníkmi, a opätovne zakázal posilať finančný príspevok do materského opátstva. Opátovi však priznal raz za tri roky, pri príležitosti viziácie konventu, cestovné náhrady a honorár.¹⁹

Opát Gloger sa však tentoraz rozhodol panovníkovi a Miestodržiteľskej rade vzdorovať a ich nariadenia otvorene ignoroval. Keď na rozhodujúce posty v zircskom konvente opät vymenoval cudzincov, štátna moc pod hrozbou trestu zákazu vstupu do Uhorska žiadala okamžitú nápravu. Keď ju nedosiahla, František II. 3. decembra 1803 zbavil Glo-

¹⁷ Tamže, s. 101-102.

¹⁸ Tamže, s. 102-103.

¹⁹ BEKÉFI 1900, s. 129.

gera opátskych práv v cirkevných i svetských záležitostiach. Napätie v rehol'nej komunite sa však nepodarilo odstrániť. K. Gloger sa snažil za každú cenu získať svoj post späť, nemeckí rehol'níci sa sťažovali, že nový prior sa z „*nacionalistických dôvodov*“ správa voči nim pomstychtivo a nespravodlivo. Najaktívnejší zástanca osamostatnenia zircského konventu, veszprémsky vikár D. Zsolnay, sa zas všemožne usiloval zabrániť Glogerovmu návratu tvrdiac, že jeho opätovné ustanovenie do čela opátstva spôsobí ďalšie spory v rehol'nej komunite. V snahe definitívne vyriešiť túto situáciu panovník 17. marca 1809 vydal nariadenie, v ktorom uviedol, že ak Henrykóv získal zircské opátstvo do zálohu, je nutné urobiť potrebné kroky na jeho vykúpenie. K. Glogera opätovne poveril výkonom opátskych práv a nariadil mu, aby Miestodržiteľskej rade predložil vyčíslenie sumy, ktorú Henrykóv investoval do uhorského opátstva. Pripravované rokovania o konkrétnej sume, ktorou sa mal Zirc vykúpiť zo závislosti od materského konventu, sa museli pre vojnu o rok odložiť.²⁰

Podľa dokumentov, ktoré predložil A. Dréta, mal Zirc zaplatiť Henrykóvu celkovo 87 200 zlatých. Z toho 31 000 zl. prestavovalo sumu, za ktorú Henrykóv získal zircský konvent do prenájmu, a zvyšok tvorili investície do jeho obnovy. Miestodržiteľská rada najprv rozhodla, že Zirc zaplatí len 31 000 zlatých, keďže sliezskeму opátstvu plynuli z jeho investície úroky. Po zrušení konventu v Henrykóve v roku 1810 sa však situácia zmenila a Miestodržiteľská rada 9. júla 1811 nariadila A. Drétovi zaplatiť Uhorskej komore výkupnú sumu v hodnote 87 200 zlatých. Rozhodnutie vychádzalo z platnej legislatívy, na základe ktorej majetok zrušených kláštorov prináležal kráľovskému eráru. Konvent musel stanovenú sumu vyplatiť v priebehu rokov 1811 – 1816.²¹

Po zrušení konventu v Henrykóve sa opát K. Gloger obrátil na Miestodržiteľskú radu so žiadosťou, aby sa tunajší rehol'níci mohli uchýliť do zircského kláštora, ak si to budú želať. Jeho žiadosť však bola zamietnutá a Miestodržiteľská rada sa odmietavo postavila aj k prípadnému príchodu samotného Glogera a k jeho ujatiu sa opátskej funkcie, ktorá mu *de jure* ešte stále prináležala.²²

Obnova rádu benediktínov, cistercitov a premonštrátov v prvej polovici 19. storočia

Otázka obnovy náboženských rádov a kláštorov zrušených Jozefom II. sa otvorila už krátko po jeho smrti. O ich obnovenie žiadali nielen niekdajší predstavení a členovia rehol'ných komunít, ale aj uhorskí šľachtici či mestá a stolice, na území ktorých pôsobili. Keďže reštitúcia rehol'ných inštitúcií predstavovala zložitý problém, všetky otázky s ňou súvisiace mala prerokovať komisia pre cirkevné a fundačné záležitosti²³ a následne

²⁰ Tamže, s. 129-132.

²¹ Tamže, s. 132.

²² Tamže, s. 133.

²³ Komisia uhorského snemu pre cirkevné a fundačné záležitosti vznikla na základe zákonného článku 67/1791. Jej úlohou bolo prerokovať niektoré zásadné otázky týkajúce sa katolíckej cirkvi a jej majetku a pripraviť odpo-

pripraviť odporúčania pre panovníka a uhorský snem. Hoci členovia komisie spočiatku zvažovali obnovenie rádu benediktínov a premonštrátov, neskôr sa priklonili k názoru, že reštitúcia zrušených kláštorov v akomkoľvek rozsahu zredukuje príjmy Náboženského fondu, návrat bývalých rehoľníkov do kláštorov zvýši nedostatok duchovných vo farskej správe a poškodí tak projekt regulácie farskej siete, ktorý cirkevné i svetské jurisdikcie považovali za prioritu. Stotožnili sa však s požiadavkou snemovej komisie pre školské záležitosti obnoviť rád benediktínov a poveriť ho vyučovaním na bývalých jezuitských gymnáziách, ako aj vedením farností na ich majetkoch. Pre dostatočné hmotné zabezpečenie rehoľníkov navrhla komisia pre cirkevné a fundaçné záležitosti, aby sa benediktínom vrátil ich kláštorný majetok v plnom rozsahu.²⁴

Dlhoročné vojny s Francúzskom odsunuli obnovenie benediktínskej rehole a všeobecne otázku reštitúcie kláštorov do úzadia. Aktuálnou sa opätovne stala až v priebehu roka 1801. Po podpise mierovej zmluvy medzi cisárom Františkom II. a Napoleonom v Lunèville 2. februára 1801²⁵ požiadal pápež Pius VII. cisára, aby obnovil uhorské benediktínske kláštory. František II. reagoval na jeho žiadosť pozitívne, keďže sa však pripravovaná reštitúcia týkala aj konventov cistercitov a premonštrátov, trvalo ešte takmer rok, kým sa celú záležitosť podarilo doviest' do úspešného konca. Oficiálny návrh na obnovu spomínaných rádov predložil uhorskému snemu cisárov brat palatín Jozef 17. júna toho istého roku s odôvodnením, že rehoľníci prispajú ku skvalitneniu výchovy a vzdelávania uhorskej mládeže. Ukázalo sa však, že rozhodovanie o tejto záležitosti prináleží na základe patronátneho práva panovníkovi a nie snemu, preto o prijatí palatínovho návrhu rozhodol František II. svojím mandátom z 19. novembra 1801. Po ďalších rokovaníach medzi palatínom a zástupcami rádov, ako aj na pôde Štátnej rady vydal panovník 8. marca 1802 dekrét o obnovení rádu benediktínov, cistercitov a premonštrátov v Uhorsku, ktorým zároveň určil aj ich úlohy a povinnosti, inštitucionálne usporiadanie a spôsob materiálneho zabezpečenia.²⁶

Rozhodnutie Františka II. o obnovení benediktínskych, cisterciátskych a premonštrátskych konventov v Uhorsku si vyžadovalo predovšetkým vyriešenie otázky ich nového organizačného usporiadania. Pôvodnú organizačnú štruktúru bolo možné prevziať len v prípade benediktínov, ktorí mali už v 18. storočí vlastnú uhorskú kongregáciu. Konventy premonštrátov a cistercitov boli cez svoje materské kláštory súčasťou zahraničných rádových provincií. Determinujúcim faktorom bola aj skutočnosť, že všet-

rúčania pre snem. Komisia pracovala v rokoch 1791 – 1793 a hlavnými témami jej rokovania bola obnova zrušených rehoľných inštitúcií, regulácia farností, vzdelávanie klerikov a problém spravovania a využívania dobročinných fundácií. Členmi komisie boli okrem uhorského arcibiskupa Józsefa Batthyányiho niekoľkí zástupcovia uhorskej cirkevnej hierarchie a štátnej moci.

²⁴ *Protocollum consessuum Excelsae Regnicolaris Deputationis in Ecclesiasticis et fundationalibus, ...* . Posonii : Typis haeredum Belnayanorum 1826, s. 21-24, 50-51.

²⁵ Mierovou zmluvou z Lunéville sa definitívne rozhodlo o pripojení ľavého brehu Rýna k Francúzsku a odškodnení tunajších svetských kniežat cirkevným a mestským majetkom.

²⁶ CSÓKA 1980, s. 362.

ky konventy oboch spomínaných rádov, s výnimkou jasovského, boli afilované k opátstvám mimo územia Uhorska a okrem zircského kláštora neboli schopné samostatnej existencie. Niektoré existovali iba formálne (napr. piliský), v ostatných žila len komunita niekoľkých osôb, ktoré nemohli viesť plnohodnotný rehoľný život. Štátna moc a ani uhorské stavy nemali záujem, aby reštituované konventy obnovili svoje niekdajšie vzťahy k zahraničným opátstvám. Rovnako bolo potrebné brať do úvahy, že rehole mali prevziať do svojej správy početné gymnáziá. Keďže jednotlivé konventy vzhľadom na výšku výnosov svojho majetku nemohli pokryť náklady spojené s prevádzkou škôl, ich príjmy sa museli kumulovať. Východiskom z tejto situácie bolo vytvorenie zjednotených opátstiev, v rámci ktorých sa k jednému, hlavnému kláštoru pričlenilo niekoľko ďalších konventov danej rehole. Príjmy všetkých subjektov zjednoteného opátstva sa spravovali ako celok a rovnako *stabilitas loci* sa neviazala k jednému konkrétnemu kláštoru, ale k celému opátstvu.

Uhorská benediktínska kongregácia bola na základe spomínaného dekrétu Františka II. obnovená v podobe z roku 1786. Keďže jej posledný predstavený Daniel Somogyi zomrel v októbri 1801, cisár 13. marca 1802 vymenoval za nového arcipáta Chrysostoma Nováka, do roku 1786 opáta v Bákonybéli a od roku 1792 riaditeľa Kráľovského školského dištriktu v Pécsi (slov. Päťkostolie, nem. Fünfkirchen). Jeho nástupcu v úrade mal už panovník vybrať z troch kandidátov, ktorých mu navrhnu rehoľníci na základe výsledkov volieb. Opátov dcérskych kláštorov v Tihanyi, Bákonybéli a Dömölku si mali voľiť členovia rehoľnej komunity. Arcipát mal rehoľníkmi zvoleného kandidáta vymenovať a panovník jeho menovanie potvrdiť. Oficiálny akt obnovenia rádu a uvedenia Ch. Nováka do úradu slávnostne vykonal kaločský arcibiskup Ladislav Kollonich 25. apríla 1802. Od októbra toho istého roku začali benediktíni opätovne žiť v pannonhalmskom kláštore. Z 91 rehoľníkov, ktorí boli členmi uhorskej kongregácie v roku 1786, sa k rehoľnému životu vrátilo 39. Zvyšní zomreli alebo zastávali svetské či cirkevné úrady a o rehoľný stav už nemali záujem. Vzhľadom na okolnosti bola väčšina členov kongregácie už v staršom veku. Do noviciátu zriadenom pri konvente sa prijalo 30 novicov, ktorí ešte do konca roka prijali rehoľný odev. Väčšina z nich bola mladšia ako 20 rokov, boli však medzi nimi aj bývalí rehoľníci, napr. karmelitáni či trinitári. O rok neskôr nastúpilo do noviciátu 24 osôb. Vďaka tomuto veľkému prílevu rádového dorastu mala kongregácia už v roku 1804 rovnaký počet členov ako v roku 1786.²⁷

Takmer hromadný nábor nových rehoľníkov nebol samoúčelný. Arcipátstvo muselo zabezpečiť kňazov pre 19 farností a pedagogický personál pre šesťtriedne gymnáziá v Győri, Soproni, Székesfehérvári a Pécsi a štvortriedne gymnázium v Pápe. V nasledujúcich rokoch prevzali benediktíni aj gymnázium v Trnave (1807), Ostrihome (1808), Komárne (1811), Bratislave (1812) a Kőszegu (1815). Keď po vytvorení spojeného cisterciátskeho opátstva Zirc, Pilis a Pasztó v roku 1814 začali v školách

²⁷ Tamže, s. 362-364.

v Székesfehérvári a Pécsi učiteľ cisterciti, arciepát Ch. Novák požiadal Miestodržiteľskú radu, aby jeho rád poverila výučbou dvojročného filozofického kurzu na kráľovských akadémiách v Győri a Bratislave, keďže v týchto mestách už mal svoje rádové domy i kvalifikovaných pedagógov.²⁸

V roku 1817 benediktíni zabezpečovali v plnom rozsahu výučbu na siedmich šesťtriednych a jednom štvortriednom gymnáziu a postupne preberali aj učiteľské miesta na kráľovských akadémiách v spomínaných mestách. Vzhľadom na rozsah povinností v školstve a vo farskej správe nedokázali zatiaľ poskytnúť pre všetky fary a učiteľské posty rehoľníkov s kňazským svätením. Päť z 19 farností spravovali svetskí kňazi a jeden františkán a v nižších gymnaziálnych triedach učili rehoľní klerici. Svoje záväzky ku školám a farnostiam si dlhé roky plnili na úkor rehoľného života v dcérskych opátstvach i samotnom arciepátstve. V spomínanom roku 1817 žili v Tihányi a Bákonybéli len správcovia tunajších majetkov. Viac rehoľníkov pôsobilo len v Dömölku (superior a štyria spolubratia), kde boli potrební pre starostlivosť o pútnikov (kazatelia, svedníci). Napriek všetkým ťažkostiam malo arciepátstvo v Pannonhalme vlastné teologické štúdium so štyrmi profesormi a v Győri filozofické štúdium rovnako so štyrmi profesormi.²⁹

Benediktíni si aj vďaka výučbe na početných školách dokázali zaistiť stály prílev rádového dorastu, a tým aj trvalý rast počtu rehoľníkov. V priebehu prvej polovice 19. storočia pôsobili ich kňazi vo všetkých 20 farnostiach, ktoré spravovali, a okrem spomínaných gymnázií obsadili aj po šesť učiteľských miest na kráľovských akadémiách v Győri a Bratislave. Postupne sa podarilo aspoň čiastočne obnoviť aj rehoľný život v Tihányi a Bákonybéli, v roku 1837 žila v oboch konventoch rehoľná komunita v počte päť až šesť osôb. V roku 1847 tvorilo opátstvo 202 rehoľníkov vrátane rádového dorastu.³⁰

Dekrétom z 25. júna 1802 cisár František II. obnovil zjednotené cisterciátske opátstvo Pilis-Pasztó a za jeho opáta vymenoval Teophila Schumana. Komunita opäť prevzala správu bývalého jezuitskeho konventu, gymnázia a kostola v Egeri. Keďže opátstvo nedokázalo po materiálnej a ani personálnej stránke zabezpečiť fungovanie pasztovského i egerskeho konventu, celá rehoľná komunita žila v Egeri, kde sa väčšina jej členov venovala práci v škole a odtiaľ spravovala aj svoje kláštorné majetky. T. Schuman zomrel 16. novembra 1809 a egerský konvent si za nového opáta zvolil zirckého priora Antona Drétu. František II. schválil jeho voľbu dekrétom zo 4. septembra 1812. V tom istom čase zircký konvent požiadal panovníka, aby na jeho čelo vymenoval osobu, ktorá by disponovala všetkými právomocami a stala sa jeho skutočným predstaveným. Rozhodnutím z 29. septembra 1812 sa zirckým opátom-regentom stal prior A. Dréta, ktorého Miestodržiteľská rada súčasne poverila predložiť plány na skutočné zjednotenie všetkých troch cisterciátskych opátstiev. Realizácii tohto zámeru však stála v ceste významná prekážka

²⁸ Tamže, s. 387.

²⁹ *Schematizmus ordinis S. Benedicti Archi-Abbatiae s. Martini de sacro Monte Pannoniae ... pro anno 1817.*

³⁰ Tamže, pro anno 1827, 1837, 1847.

– právoplatne vymenovaný zircský opát K. Gloger ešte stále žil vo vyhnanstve v Paczkówe. Po jeho smrti 18. júna 1814 sa A. Dréta obrátil na panovníka so žiadosťou, aby ho vymenoval aj za zircského opáta, keďže *de facto* sa správa všetkých troch konventov už sústredila v jeho rukách. Panovník jeho žiadosti vyhovel a 19. augusta 1814 ho vymenoval za predstaveného spojeného opátstva Zirc, Pilis a Pasztó.³¹

Po vytvorení spojeného opátstva Zirc, Pilis a Pasztó vznikla nová situácia. Zirc, ktorý v tom čase ešte nemal doriešené problémy s osamostatnením sa od konventu v Henrykówe, sa stal centrom uhorských cistercitov. Novovytvorené opátstvo potrebovalo nové konštitúcie, ktoré by upravili spôsob jeho spravovania, vzťahy v rehoľnej komunite a prispôbili každodenný život rehoľníkov ich záväzkom v oblasti školstva a pastorácie. Nevyriešenou otázkou však ostalo, kto tieto konštitúcie pripraví a schváli, keďže uhorské kláštory mali ešte dlho po smrti Jozefa II. zakázaný kontakt so zahraničnými opátstvami a svojím generálnym predstaveným sídliačim v Ríme. Po vylúčení rádovej vrchnosti prichádzal do úvahy veszprémsky biskup, Miestodržiteľská rada a panovník, ktorí však neboli vždy tou najkompetentnejšou inštanciou na riešenie vnútorných záležitostí rehoľného spoločenstva.³²

Základnou listinou pre existenciu a pôsobenie zjednoteného opátstva sa stala zriadovacia listina Františka II. z 19. augusta 1814.³³ Spôsob spravovania opátstva a riadenia rehoľného života, ktoré zakotvovala, neboli nové a z väčšej časti sa už dodržiavali aj predtým. Panovník ich však nechal spísať a svojou autoritou ich urobil záväznými. Z titulu patronátneho práva, ktoré si uhorskí panovníci uplatňovali ku katolíckej cirkvi, bez konzultácií s cirkevnými jurisdikciami, spojil tri opátstva do jedného celku a ustanovil pravidlá, ktoré na dlhé obdobie ovplyvňovali život uhorských cistercitov.

Na základe spomínanej listiny Františka II. sa *conventus principalis* spojeného opátstva stal zircský kláštor, ktorý mal slúžiť aj ako trvalá opátova rezidencia. Rozhodnutie bolo odôvodnené jeho výhodnou polohou, vďaka ktorej boli z neho ľahko dostupné všetky rádové rezidencie. Panovník zaviazal opáta, aby pre rehoľníkov zabezpečil stravu, ošatenie, posteľnú bielizeň a služobníctvo v potrebnom rozsahu a v súlade s rehoľným slubom chudoby. K povinnostiam vyplývajúcim z rádovej reguly pribudla opátovi zodpovednosť za riaditeľov, učiteľov a katechetov, ktorí pôsobili na školách zverených rádu. Rezidencie spojené so školami mal čo najčastejšie navštevovať a dozerať, aby sa v nich dôsledne zachovávala rehoľná disciplína. Nad rehoľníkmi, ktorí spravovali farnosti na kláštorných majetkoch, mu prináležala biskupská jurisdikcia.

Zjednotené opátstvo prevzalo všetky záväzky pôvodných subjektov. V prípade zircského kláštora išlo o vedenie a kompletne personálne zabezpečenie ľudovej školy vo Veszpréme a gymnázií v Pécsi a Székesfehérváre, ktoré boli cistercitom zverené listinou panovníka

³¹ BEKÉFI 1900, s. 133-134.

³² ZAKAR 1982, s. 185.

³³ Listinu Františka II. v plnom znení publikoval ZAKAR 1982, s. 254-260.

z 5. októbra 1813. Konvent musel naďalej platiť fortifikačnú daň v hodnote 1769 zl. 36 gr. a paušálny príspevok Náboženskému fondu 18 230 zl. a 24 gr. Opátstvu Pilis-Pasztó zostala povinnosť finančne a personálne zabezpečiť konvent v Egeri, vykonávať pastoračnú prácu v bývalom jezuitskom kostole a viesť tunajšie gymnázium.

Rehoľníci mali pod vedením svojho opáta vytvoriť spoločnú rehoľnú komunitu. Ich väzba k jednému miestu, *stabilitas loci*, sa vzťahovala k celému opátstvu, nie ku konkrétnemu konventu či rezidencii. Opát mohol podľa potreby a vlastného uváženia meniť miesto ich pôsobenia a oni museli jeho rozhodnutie rešpektovať. Novici sa mali pripravovať na rehoľné povolanie v zircskom konvente, pod dozorom opáta. Hoci panovník nariadil opátstvu zriadiť si vlastné teologické štúdium, dvaja rehoľní klerici mali vždy študovať v generálnom seminári v Pešti a traja vo viedenskom Pázmáneu, aby po absolvovaní štúdia mohli vyučovať v domácom učilišti. Absolventi teológie, ktorých opát uznal za vhodných na učiteľské posty, mali najprv najmenej rok učiť v gramatickej a humanistickej triede pod vedením staršieho a skúsenejšieho učiteľa, aby získali potrebnú prax.

Čo sa týka rehoľného spôsobu života, panovník žiadal dôsledne zachovávať chórové modlitby v zircskom kláštore. V egerskom konvente to pre malý počet rehoľníkov zamestnaných zväčša školskými povinnosťami zatiaľ nebolo možné. Ak by mala komunita v budúcnosti viac členov, opát mal zabezpečiť, aby sa modlitby kánonických hodín konali aspoň v nedeľu a vo sviatok. Aby si zircský konvent mohol plniť všetky povinnosti, ktoré mu vyplývali z rádovej reguly, ako aj zo zodpovednosti za zverené školy a farnosti, mal mať podľa predstáv panovníka 50 členov, vrátane učiteľov v Székesfehérvári a Pécsi, novicov a klerikov. Do tohto počtu však nezahrnul 14 rehoľníkov, ktorí spravovali farnosti a boli hmotne zabezpečení z ich príjmov. Egerský konvent malo tvoriť 15 osôb.

Z uvedeného jednoznačne vyplýva, že spojené opátstvo Zirc, Pilis a Pasztó mali tvoriť konventy v Zirci a Egeri a rezidencie v Székesfehérvári a Pécsi. Štátna moc nepočítala s opätovným vybudovaním konventu v Pilisi a obnovením rehoľného života v Pasztó. Tento stav ostal v priebehu prvej polovice 19. storočia nezmenený. Piliské a pasztovské majetky boli v dlhodobom prenájme, len výnimočne ich spravoval egerský prior, prípadne dvaja rehoľníci žijúci priamo v Pasztó. Časť nariadení zakladajúceho dekrétu sa nikdy nezaviedla do praxe, časť z nich sa podarilo realizovať až v druhej polovici 19. storočia. Vlastné rádové teologické štúdium malo opátstvo až od roku 1866, dovtedy rehoľní klerici študovali v uhorských kňazských seminároch (Pešť, Székesfehérvár, Eger, Veszprém), vo viedenskom Pázmáneu alebo v rehoľnom učilišti v Heiligenkreuzi.³⁴ V priebehu prvej polovice 19. storočia sa nepodarilo naplniť ani očakávanie panovníka v otázke personálneho stavu opátstva. Namiesto dekrétom predpísaných 79 rehoľníkov kolísala počet členov komunity v rozmedzí približne 60 až 70 osôb. Pravdepodobne

³⁴ HERVAY 1982, s. 19.

v snahe vyhnúť sa prípadným nedorozumeniam a kompetenčným sporom, v sledovanom období sa vo všetkých rezidenciách spájal úrad superiora s postom riaditeľa miestneho gymnázia, čo vyslovene odporovalo ustanoveniam zakladajúceho dekrétu.

Novovytvorené zjednotené opátstvo nebolo z personálneho hľadiska pripravené zabezpečiť v takom krátkom čase vyučovanie na dvoch ďalších školách, preto takmer desaťročie tvorili časť pedagogického zboru rádových gymnázií rehoľní klerici. Kým podľa údajov rádového schematizmu učilo v roku 1818 na troch rádových gymnáziách desať klerikov, v roku 1824 boli už všetky učiteľské miesta obsadené vysvätenými kňazmi. Zircské opátstvo poskytlo časť vyučujúcich aj pre biskupské lýceum, ktoré vo svojom sídelnom meste založil péčsky biskup Ignác Szepessy. Od roku 1832 vyučovali cisterciiti v tejto vzdelávacej inštitúcii náboženstvo a maďarský jazyk a v nasledujúcom školskom roku k nim pribudli ďalší dvaja spolubratia prednášajúci štatistiku a prirodzené právo.³⁵ V roku 1848 tvorilo rehoľnú komunitu 64 osôb vrátane rádového dorastu.³⁶

Rozhodnutím Františka II. z roku 1802 vznikli v Uhorsku dve premonštrátske prepozitúry. K prepoštstvu sv. Jána Krstiteľa v Jasove bol pričlenený leleský a oradeiský konvent, k prepozitúre v Csorne konventy v Türje a Jánoshide. Takéto riešenie si vyžiadalo zrušenie materských kláštorov v zahraničí (Geras, Louky) v čase panovania Jozefa II., ako aj obmedzené príjmy afilovaných kláštorov, ktoré im neumožňovali vytvoriť rehoľnú komunitu schopnú samostatnej existencie. Jasovská prepozitúra mala na základe rozhodnutia panovníka zabezpečiť vyučovanie na gymnáziách v Levoči, Rožňave, Oradei a Užhorode, ako aj správu hodnoverných miest v Jasove a Lelese. Prepošt Andreas Zasio rokováním s Miestodržiteľskou radou dosiahol, že namiesto gymnázia v Užhorode premonštráti prevzali školu v Košiciach.

Slávnosť obnovenia jasovského konventu sa konala 25. apríla 1802 za prítomnosti rožňavského biskupa Ferencza Szányiho. Z niekdajšej 26-člennej rehoľnej komunity sa do kláštora vrátilo 15 osôb. V priebehu roka sa do noviciátu prijalo 32 záujemcov o život v ráde, z ktorých väčšina v krátkom čase zložila rehoľné sľuby a odišla na učiteľský post v niektorej z rezidencií. Prepoštstvo začalo svoju obnovenú existenciu v zložitých finančných a materiálnych podmienkach. Reštituovaný majetok podľa názoru rehoľníkov nepostačoval na pokrytie nákladov spojených s udržiavaním všetkých objektov a ich materiálnym zabezpečením. Navyše, areál v Jasove v roku 1792 vyhorel a v rokoch 1802 – 1804 ho bolo potrebné nanovo vybudovať. Na prepozitúru výrazne doliehali aj nedoriešené záväzky z minulosti.³⁷ Konventy v Lelese a Oradei boli až do svojho zrušenia v roku 1787 afilované k opátstvu v Loukach, ktoré do ich získania a obnovy investovalo nemalé finančné prostriedky. Hoci Jozef II. moravské opátstvo zrušil, náklady spojené s obnovou

³⁵ BEKÉFI 1900, s. 98.

³⁶ *Schematismus sacri ordinis cisterciensis abbatiarum unitarum Beatae Mariae Virginis de Zirc, Pilis et Pasztó pro anno 1848.*

³⁷ FARKAS, Róbert. *A jászóvári premontrei kanonokrend jubileumi névtára: történeti bevezetéssel 1802 – 1902.* Budapest : Stephaneum nyomása, 1902, s. 37-38, 41n.

spomínaných uhorských kláštorov musela jasovská prepozitúra podľa platnej legislatívy vyplatiť Uhorskej komore. Keďže výška výdavkov trvalo prevyšovala príjmy, prepošť Andreas Zasio i jeho nástupcovia v úrade opakovane žiadali panovníka i Miestodržiteľskú radu o finančnú podporu alebo ďalšie nehnuteľnosti. Štátna moc, zrejme aj s ohľadom na hospodársku a finančnú situáciu krajiny, nielenže ich žiadosti nevyhovela, ale neustále sa snažila rozširovať ich povinnosti v oblasti výchovy a vzdelávania.

Vzhľadom na personálne a finančné možnosti prepozitúry sa podarilo obnoviť plnohodnotný rehoľný život iba v jasovskom konvente. V Lelese trvalo žila len menšia komunita a v Oradei jeden-dvaja správcovia tunajších majetkov. Rehoľníci okrem škôl uvedených v zriaďovacej listine z roku 1802 postupne prevzali aj niekoľko učiteľských miest na kráľovských akadémiách v Košiciach a Oradei a viedli aj tunajšie študentské konvikty. Okrem povinností v oblasti školstva a vzdelávania spravovali premonštráti aj dvanásť farností na území štyroch diecéz (Rožňava, Košice, Oradea, Szatmár).³⁸ V polovici 19. storočia tvorilo spojenú jasovskú prepozitúru sv. Jána Krstiteľa 80 rehoľníkov³⁹ a prepozitúru sv. Michala archanjela v Csorne 37 rehoľníkov.⁴⁰

Ťažkosti spojené s obnovením disciplíny a rehoľného spôsobu života

Z uvedeného vyplýva, že všetky tri náboženské rády sa po organizačnej i personálnej stránke dokázali so svojou premenou z monastického na školský rád pomerne úspešne vyrovnáť. Oveľa zložitejšie však bolo obnoviť rehoľný spôsob života v jeho tradičnej podobe a skĺbiť záväzky spojené s vyučovaním v školách s dodržiavaním ustanovení svojej reguly a konštitúcií.

V nových podmienkach už väčšina rehoľníkov nežila v odlahlých opátstvach v odlúčení od sveta, ale v mestských rezidenciách a namiesto *Opus dei* formou bohoslužieb, kontemplácií a spoločných modlitieb sa ich hlavným poslaním stala výchova a vzdelávanie mládeže. Pre učiteľské povinnosti rehoľníkov museli rádoví predstavení predovšetkým rezignovať na modlitby kanonických hodínok v chóre. Od tohto významného atribútu mníšskeho života sa najprv upustilo v rezidenciách, neskôr došlo k zásadným zmenám v organizácii dňa aj v hlavných konventoch jednotlivých opátstiev a prepozitúr. Modlitby konané v skorých ranných hodinách sa presunuli na popoludnie, rehoľníci sa modlili najmä individuálne, spoločné pobožnosti sa zredukovali na minimum.⁴¹ Nezlučiteľnou s pedagogickou činnosťou sa stala aj klauzúra, jeden z ďalších zásadných aspektov kláštorného života. Najdlhšie sa opäť zachovávala v centrách opátstiev a prepozitúr nachádzajúcich sa na odlahlých miestach, v mestských rezidenciách spojených s gymnáziami

³⁸ *Schematismus s. candidi et exempti ordinis praemonstratensis ... de castro Jászov, ... 1837, 1840.*

³⁹ *Schematismus s. candidi et exempti ordinis praemonstratensis ... de castro Jászov, ... 1840.*

⁴⁰ *Schematismus canonicorum regularium .. ordinis praemonstratensis ... praepositurae ... de Csorna ... pro anno 1848.*

⁴¹ CSÓKA 1980, s. 372-374; HERVAY 1982, s. 19; ZAKAR 1982, s. 187-190.

nebola zväčša ani zavedená. Hovorne či návštevne miestnosti, ktoré mohli obmedziť pohyb cudzích osôb po opátstvach a rezidenciách, sa nevybudovali. Mestské prostredie a túžba po anonymite lákali rehoľníkov k vychádzkam v civilnom odeve, bez sprievodu ďalšieho spolubrata. Rehoľníci nielenže porušovali zákaz vstupu do súkromných domov, ale s obľubou navštevovali aj kasína, divadlá a tanečné podniky.⁴²

Meniace sa spoločenské pomery prvej polovice 19. storočia sproblematizovali aj tradičné rehoľné sľuby čistoty, chudoby a poslušnosti a v mnohých smeroch viedli k ich novému výkladu či interpretácii. Sporným a problematickým sa stalo najmä zachovávanie sľubu poslušnosti, a to nielen pre vplyv zvonka, ale najmä v dôsledku pokrivených a neštandardných vzťahov vo vnútri rádov. Vytvorenie spojených opátstiev a prepozitúr a ich izolácia od rádových autorít v zahraničí výrazne posilnili kompetencie opátov a prepoštov a vytvorili priestor na ich zneužívanie či svojvoľné interpretácie. Panovníkom menovaní opáti a prepošti uplatňovali svoju moc autoritatívnym až despotickým spôsobom. Nerešpektovali právo rehoľníkov voliť si opátov v afilovaných konventoch, zasadať v kapitule, spolurozhodovať o zásadných otázkach života rehoľnej komunity. Rozšírenie *stabilitas loci* na celé opátstvo alebo prepozitúru im umožnilo ľubovoľne meniť pôsobisko rehoľníkov, čo často využívali či zneužívali aj ako formu trestu alebo nástroj disciplinizácie. Rádový majetok zväčša spravovali ako svoj vlastný, sami rozhodovali o jeho využití a odmietali akúkoľvek kontrolu zo strany svojich spolubratov. Neexistencia tradičných rádových štruktúr a nezávislosť opátov a prepoštov od vyšších rádových autorít spôsobili, že rehoľníci nemohli výhrady voči svojim nadriadeným riešiť na pôde rádu, ale museli sa s nimi obracať na predstaviteľov cirkevnej hierarchie alebo štátnej moci, čo viedlo k ďalšiemu oslabovaniu autonómie a nezávislosti rehoľných komunít.

Obnoviť rehoľný život benediktínov podľa pôvodných rádových ideálov považovali za svoju prioritu všetci traja pannohalmskí arcipáti prvej polovice 19. storočia. Povinnosti, ktoré rád prevzal v oblasti vzdelávania a pastorácie, ako aj ďalšie vonkajšie okolnosti však neboli ich úsiliu priaznivo naklonené a zdá sa, že na naplnenie svojich cieľov nemali ani potrebné osobnostné predpoklady. Rádový historik Lajos Csóka označil prvého arcipáta Chrysostoma Nováka za tvrdého a neústupčivého človeka, ktorý nedokázal rehoľníkov získať pre svoju predstavu obnovy rehoľného života. Dôvody jeho neúspechu však nespočívali len v jeho povahe. Ako už bolo uvedené, v roku 1802 sa do rádu vrátilo 39 rehoľníkov, vďaka členom zrušených rádov a novicom vzrástol ich počet v priebehu roka na 100. Ťažko však bolo obnovovať komunitný monastický spôsob života s osobami, ktoré 16 rokov žili mimo kláštornú komunitu. Presadiť dodržiavanie tvrdej rehoľnej disciplíny nebolo možné aj z dôvodu vyššieho veku rehoľníkov. Novici po pol roku zložili rehoľné sľuby a následne boli vyslaní do rezidencií, aby prevzali učiteľské

⁴² CSÓKA 1980, s. 378.

miesta na rádrových gymnáziách. V takom krátkom čase si však nemohli osvojiť pravidlá benediktínskeho rehoľného života, na ktorý sa začali pripravovať. K skvalitneniu a pozdvihnutiu rehoľného života neprispel ani spôsob výchovy klerikov. Do roku 1824 sa mladí rehoľníci po absolvovaní noviciátu a dvoch – troch rokov filozofických štúdií vysielali na gymnáziá, kde sa niekoľko rokov venovali učiteľskému povolaniu. Po skončení tejto „učiteľskej praxe“ sa vrátili do Pannonhalmy a pokračovali v štúdiu teológie. Počas pobytu v rezidenciách si osvojili voľnejší spôsob života starších spolubratov a po návrate do arciepátstva sa už len ťažko prispôbovali jeho striktnejšej podobe.⁴³

Nástupcu Ch. Nováka, arciepáta Tamása Kovácsa, charakterizoval L. Csóka ako mravokárneho autokrata. Jeho nevýhodou sa stala skutočnosť, že vo voľbách za neho hlasovala menšina rehoľníkov, zatiaľ čo väčšina mala k nemu odmietavý postoj. Aj z tohto dôvodu boli jeho možnosti reformovať život v ráde len veľmi obmedzené. Naopak, arciepát Mihály Rimely získal pri voľbách veľkú podporu. Nádeje, ktoré boli do neho vkladané, však tiež nenaplnil.⁴⁴

Ch. Novák sa pri správe cirkevných i svetských záležitostí arciepátstva prezentoval ako jeho neobmedzený vládca, ktorý podlieha výlučne panovníkovi. Pre dcérske kláštory nevymenoval opátov, nezvolával kapitolu, rádrových hodnostárov menoval len podľa vlastného uváženia. Napriek tomu, že sa proti nemu postavili členovia rádu i kompetentné štátne úrady, svoj postoj nezmenil. Vyhrtenú situáciu mal upokojiť veszprémsky biskup György Kurbély, ktorý bol v roku 1811 vyslaný do arciepátstva ako kráľovský komisár. Arciepátovi nariadil zvolať do Pannonhalmy vedúce osobnosti kongregácie, aby sa zúčastnili na kapitule konanej pod jeho predsedníctvom v septembri toho istého roku. Biskup odporučil arciepátovi, aby dôležité záležitosti riešil po porade s celou kongregáciou, v prípade menších problémov stačila porada so seniormi v Pannonhalme. Arciepát sa však s takýmto riešením nestotožnil a naďalej trval na svojich domnelých právach. Keďže situácia sa stala neudržateľnou, cisár František II. ho napokon v roku 1816 z úradu odvolal. Následne sa na príkaz panovníka konala pod predsedníctvom G. Kurbélyho kapitula, na ktorej sa mohli zúčastniť všetci členovia kongregácie. Výsledkom stretnutia bolo vymenovanie Augustina Tauchera za opáta v Bákonybéli a Pála Horvátha v Tihányi. So súhlasom panovníka prevzal P. Horváth ako opát-regent aj vedenie celej kongregácie. V roku 1822 užšia kapitula zvolená bez vedomia Ch. Nováka rozhodla, že v budúcnosti bude v tomto poradnom zbore zasadať 22 rehoľníkov, tzv. *capituleres*, ktorí budú čiastočne menovaní arciepátom a čiastočne volení členmi kongregácie.⁴⁵

⁴³ CSÓKA 1980, s. 375.

⁴⁴ Tamže, s. 375-376.

⁴⁵ Tamže, s. 366-367.

Po smrti Ch. Nováka v roku 1828 pozval P. Horváth k voľbe nového arciepáta všetkých členov rádu, ktorí už zložili rehoľné sľuby. Hoci väčšina rehoľníkov hlasovala za M. Rimelya, na základe intervencie zvnútra rádu vymenoval panovník za arciepáta Tamása Kovácsa, ktorý vo voľbách skončil až na druhom mieste. T. Kovács pokračoval v autoritatívnom spôsobe vlády svojho predchodcu. Opátov dcérskeho kláštora menoval len na základe porady s členmi užšieho vedenia a vytrvalo odmietal aj požiadavku na zvolanie kapituly za účasti všetkých rehoľníkov kongregácie. Keď sa sťažnosti benediktínov na jeho konanie dostali až k panovníkovi, T. Kovács vo svojej obhajobe uviedol, že benediktínska regula síce vyžaduje pri riešení dôležitých záležitostí poradu celej komunity, ale aj v Uhorsku platné štatúty opátstva Montecassino predpisujú opátovi len povinnosť vypočuť si názor seniorov rádu. Ďalej argumentoval, že sa v arciepátstve nedokáže naraz postarať o 124 osôb a poradu takého veľkého počtu osôb nepovažuje za zmysluplnú. Na záver uviedol, že povinnosť zvolávať kapitolu nie je zakotvená ani v ustanoveniach listiny o obnovení rádu z roku 1802 a on ju v žiadnom prípade nemieni porušovať.⁴⁶

K voľbe nového arciepáta po smrti T. Kovácsa v roku 1841 boli zvolaní všetci členovia kongregácie oprávnení hlasovať. Okrem voľby kandidátov na uvoľnený post sa predmetom rokovania stala aj otázka účasti rehoľníkov na zasadnutiach kapituly. Titul *capitularis* zrušili a panovníka požiadali, aby sa pomenovanie *conventualis* vzťahovalo na všetkých rehoľníkov s hlasovacím právom a na jeho základe sa mohli zúčastňovať na zasadnutiach kapituly a voľbách opátov. Kongregácia opäť zvolila na post arciepáta M. Rimelya. Po vymenovaní panovníkom ho v úrade potvrdil aj pápež. Rimely spočiatku prejavoval voči svojim spolubratom väčšiu ústretovosť ako jeho predchodcovia. V roku 1845 vymenoval za opáta v Bákonybéli vo voľbách zvoleného Miklósa Sárkány a v máji 1848, keď sa pod vplyvom revolúcie stala ďalšia existencia rádu otáznou, zvolal kongregačnú kapitolu. Potom sa však začal obávať, že by kapitula prevzala časť jeho kompetencií, a počas ďalších 17 rokov svojho pôsobenia už žiadnu nezvolal. Neobsadený ostal aj post opáta v Tihanyi a Dömölku.⁴⁷

V zircskom konvente cistercitov sa otázka rehoľnej disciplíny a vzťahov v komunite stala po vymenovaní A. Drétu za priora predmetom boja medzi stúpenkami a odporcami osamostatnenia od materského opátstva v Sliezske. Nový prior mal od začiatku podporu predstaviteľov štátnej moci i uhorských cirkevných kruhov. Generálny vikár veszprémskej diecézy D. Zsolnay sa na jeho adresu pochvalne vyjadril už v decembri 1804. Predovšetkým ocenil, že sa stará o rast rehoľnej komunity, prijal množstvo nových členov, novícov vychováva v konvente, teológovia študujú vo veszprémskom kňazskom seminári.

⁴⁶ Tamže, s. 367-368.

⁴⁷ Tamže, s. 368.

Podľa jeho názoru sa z konventu vytratila nedisciplinovanosť a rehoľníci si navzájom preukazujú bratskú lásku.⁴⁸ Odlišný názor mali na Drétovo pôsobenie stúpenci zachovania spoločného opátstva, teda najmä bratia neuhorského pôvodu a bývalý opát K. Gloger. Rehoľníci z radov cudzincov sa cítili ukrivdení a panovníkovi sa sťažovali na nespravodlivé zaobchádzanie zo strany priora. K. Gloger zaslal 8. septembra 1810 Miestodržiteľskej rade sťažnosť, v ktorej poukazoval na úpadok disciplíny v zircskom konvente, nedodržiavanie rádovej reguly a zlé spravovanie kláštorného majetku. Jeho kritický postoj bol však motivovaný najmä osobnými dôvodmi, keďže ambiciózneho A. Drétu vnímal ako vážneho konkurenta v boji o opátsky post. Miestodržiteľská rada jeho sťažnosť zamietla s odôvodnením, že dovtedy sa na Drétovo pôsobenie na čele konventu nikto nestážoval. Naopak, vyjadrila presvedčenie, že pod jeho vedením panuje v kláštore poriadok a disciplína.⁴⁹

Anton Dréta si získaním postu opáta v spojenom cisterciátskom opátstve Zirc, Pilis a Pasztó splnil svoj sen. Úradu sa ujal energickým a rozhodným spôsobom a o získanú moc sa s nikým nehodlal deliť. Všetky dôležité rozhodnutia robil sám, bez porady so staršími spolubratmi, alebo v kapitule, čím porušoval regulu i štatúty rádu. Proti jeho konaniu sa ako prví odvážili protestovať rehoľníci z rezidencie v Székesfehérvári. V roku 1820 poslali tunajšiemu biskupovi Josephovi Vurumovi sťažnosť, v ktorej ho upozorňovali, že opát ľahkovážne nakladá s rehoľným majetkom, svojvoľne predáva a prenajíma nehnuteľnosti, rozpredáva úrodu, nikomu nepredkladá vyúčtovanie príjmov a výdavkov. Za problém považovali aj vzrastajúce dlhy konventu a klesajúcu úroveň materiálneho zabezpečenia rehoľníkov. Ako riešenie navrhovali zvolať kapitolu, na ktorej by sa zvolilo šesť rehoľníkov, ktorí by v budúcnosti spolu s opátom rozhodovali o najdôležitejších otázkach, najmä o prekladaní rehoľníkov na rôzne miesta a posty. Títo opátovi poradcovia sa mali starať aj o finančné a hospodárske záležitosti konventu a kontrolovať účty opáta. O svojej činnosti mali raz ročne podať správu kapitule.⁵⁰

V roku 1821 sa ku kritike opáta pridali aj rehoľníci zo Zirca. Veszprémskemu biskupovi G. Kurbélyovi sa sťažovali na jeho tyranskú a despotickú povahu, nespravodlivé a zaujaté správanie voči spolubratom. Podľa ich názoru opát nebral do úvahy rozhodnutia kapituly, vystatoval sa, že je neobmedzeným pánom majetku a príjmov konventu, pred osobami zvonka znevažoval svojich spolubratov a zriedkavo sa zúčastňoval na modlitbách v chóre. Rehoľníci nenašli u veszprémskeho biskupa podporu, preto sa s ďalšou sťažnosťou obrátili priamo na ostrihomského arcibiskupa Alexandra Rudnaya.

⁴⁸ BEKÉFI 1900, s. 131.

⁴⁹ Tamže, s. 133.

⁵⁰ BEKÉFI, Remigius. Geschichte des Cistercienser-ordens in Ungarn von 1814 – 1896. In *Cistercienser-Chronik*, 13, n. 145, 1.3. 1901, s. 68. Dostupné na <http://archive.org/stream/Cc14-17/Cc11-13#page/n849/mode/1up>, (posledný náhľad 28.10. 2014)

Arcibiskup sa však ich sťažnosťou nezaoberal a postúpil ju na prešetrenie vezsprémskej kapitule. V snahe napraviť vzťahy v konvente kapitula odporučila opátovi, aby zásadné rozhodnutia týkajúce sa správy a využívania kláštorného majetku robil vždy s vedomím a so súhlasom priora a kompetentných členov komunity. Keďže kapitule sa nepodarilo napäté vzťahy medzi opátom a jeho spolubratmi upokojiť, vstúpil do riešenia problému aj arcibiskup A. Rudnay. Listom z 8. februára 1822 vyzval rehoľníkov k poslušnosti a opáta A. Drétu k láskavosti a spravodlivosti.⁵¹

Nespokojnosť s Drétovým spôsobom spravovania opátstva však pokračovala. V roku 1822 sa k jeho kritikom pridali aj rehoľníci z egerského konventu. Cirkevné ani svetské authority už nemohli spory v rehoľnej komunite ďalej prehliadať. Arcibiskup Rudnay vyslal do Zirca svojho komisára, bratislavského kanonika Alexandra Jordánskeho, ktorý mal situáciu prešetriť a navrhnúť opatrenia na jej riešenie. A. Jordánsky opátovo nehospodárne nakladanie s kláštorným majetkom v podstate zľahčil a postavil sa na jeho stranu. Tento postoj si osvojil aj ostrihomský arcibiskup a Miestodržiteľská rada. Ferdinand Villax, skutočný či domnelý vodca odporu v egerskom konvente, bol potrestaný preložením na faru do Tósokbérendu. Anton Dréta sa zo svojho víťazstva tešil len krátko, 28. decembra 1823 vo veku 62 rokov zomrel. Jeho nástupcom sa stal spomínaný F. Villax. Hoci bol za opáta zvolený už 11. februára 1824, panovník jeho voľbu potvrdil až 31. januára 1826. Villax prebral opátstvo v zlej finančnej situácii. Dréta nielenže zanechal vysoké dlhy, ale nevyrovnal ani finančné záväzky k Uhorskej komore, ktoré vznikli v dôsledku osamostatnenia sa od henrykóvskeho opátstva.⁵² Čas ukázal, že menovanie F. Villaxa za opáta bolo dobrou voľbou. Počas svojho dlhého pôsobenia na tomto poste (1826 – 1857) výrazne zlepšil finančnú situáciu opátstva, vyrovnal dlhy, zefektívnil hospodárenie a uskutočnil dôkladnú prestavbu kláštornej budovy a kostola v Zirci.⁵³

Podobne ako v prípade pannonalmského či zirckého opáta, aj osoba prvého jasovského prepošta Andrása Zásia, jeho povahové vlastnosti a spôsob, akým prepošstvo spravoval, vyvolávali v rehoľnej komunite početné spory. Jeho spolubratia mu vyčítali despotickejšiu a neurotickú povahu, autoritatívny prístup, svojvoľné a nehospodárne nakladanie s kláštorným majetkom. Okrem osoby opáta rozdeľovali rehoľnú komunitu aj generačné rozdiely v nazeraní na podobu rehoľného života a dodržiavanie disciplíny. Premonštráti, ktorí vstúpili do rádu v období pred rokom 1787, spochybňovali možnosť účinne spojiť pôvodný charakter rádu s učiteľským poslaním. Kritizovali „nábor“ novicov a ich krátku formáciu, ktoré v konečnom dôsledku viedli ku konfliktom v komunite a úpadku rehoľného života. Mladšia časť kláštorného osadenstva žiadala najmä prispôbiť regulu rádu

⁵¹ Tamže, s. 68-70.

⁵² Tamže, s. 70-71.

⁵³ BEKÉFI 1901, s. 97-105.

novým okolnostiam, keďže podľa ich názoru sa významná časť jej ustanovení nedala v zmenených podmienkach dodržiavať.⁵⁴ Zasiov nástupca v úrade Bernát Miksa sa pod tlakom okolností musel venovať najmä hospodárskym a finančným ťažkostiam prepozitúry. Podarilo sa mu zreformovať a zefektívniť správu kláštorných majetkov, nedokázal však zastaviť zadlžovanie prepozitúry a vyrovnat' dlh s Uhorskou komorou.⁵⁵ Úspešnejší v riešení ekonomických záležitostí i problémov spojených s otázkou rehoľnej disciplíny a rozporov v komunite bol až Alajos Richter, ktorý sa stal jasovským prepoštom v roku 1830.⁵⁶

Záver

Rozhodnutie Františka II. o obnovení rádu benediktínov, cistercitov a premonštrátov v Uhorsku roku 1802 nepredstavuje obrat v cirkevnej politike viedenského dvora, ale pokračovanie v sekularizačných tendenciách⁵⁷ poslednej tretiny 18. storočia. Panovník síce schválil reštitúciu náboženských rádov zrušených Jozefom II., súčasne však z titulu vlastnej moci, bez konzultácie s cirkevnými jurisdikciami, rozhodol o ich organizačnej štruktúre, zmenil ich charakter z monastického rádu na školský a zasahoval aj do ich náboženského života. Hoci *de jure* všetky konventy získali späť svoj niekdajší majetok, *de facto* sa stali len správcami časti majetku Náboženského fondu, ktorý síce spravovali ako vlastný, ale využívať ho museli predovšetkým na ciele stanovené panovníkom, až v druhom rade na svoje vlastné zabezpečenie, pre ktoré ho pôvodne získali.

Už zbežný pohľad na dejiny rehoľných komunít naznačuje, že riadne dodržiavanie rádovej reguly a štatútov je podmienené najmä pevným začlenením kláštorov do rádových štruktúr a systémom kontroly, ktorý v nich funguje. Ak sa tieto väzby uvoľnia, disciplína i úroveň rehoľného života zaznamenajú klesajúcu tendenciu. V prípade uhorských konventov benediktínov, cistercitov a premonštrátov znásobili dôsledky izolácie od rádových štruktúr aj ďalšie okolnosti – vytvorenie zjednotených opátstiev, návrat rehoľníkov do kláštorov po dlhých rokoch života strávených mimo rehoľného prostredia a najmä zásadná zmena ich pôvodného poslania. Dekréty, ktorými boli opátstva a prepozitúry spomínaných rádov obnovené, pomerne jasne zadefinovali ich záväzky k štátnej moci, povinnosti v oblasti školstva a vzdelávania i kompetentné úrady, ktorým v tejto oblasti podliehali. Minimálnym spôsobom však riešili ich vnútorné záležitosti a otázky spojené s rehoľnou disciplínou a náboženským životom rehoľníkov. Neurčili ani rádové či iné cirkevné authority, ktoré by účinne dohliadali na náboženský a duchovný rozmer obnovy rehoľných komunít a riešili prípadné nedostatky a spory.

⁵⁴ FARKAS 1902, s. 47-53.

⁵⁵ K jeho pôsobeniu v úrade podrobnejšie: Tamže, s. 69-84.

⁵⁶ Podrobnejšie: Tamže, s. 85-96.

⁵⁷ V tomto kontexte treba pod pojmom sekularizácia rozumieť využívanie cirkevného majetku na svetské účely.

Všetky uvedené okolnosti spôsobili, že spomínané rády už krátko po svojom obnovení boli schopné prevziať početné školy a farnosti a účinne ich viesť a spravovať. Na druhej strane, v priebehu prvej polovice 19. storočia nedokázali nájsť rovnováhu medzi rádo-
vou regulou a svojím novým poslaním, zosúladiť rehoľný život s meniacimi sa spoločenskými podmienkami a najmä uspokojuivo vyriešiť dlhodobé vnútorné rozpory.

Cituj:

KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid. Obnova náboženských rádov v Uhorsku po smrti Jozefa II. a ich vyrovnávanie sa s dôsledkami sekularizácie. In *Forum Historiae*, 2015, roč. 9, č. 1, s. 10-33. ISSN 1337-6861.

...

Mgr. Ingrid Kušniráková, PhD. pracuje ako samostatná vedecká pracovníčka v Historickom ústave SAV, na oddelení dejín 19. storočia. Venuje sa výskumu cirkevných a sociálnych dejín Uhorska/Slovenska v ranom novoveku s presahom do 19. storočia. Je autorkou monografie *Piae fundationes. Zbožné fundácie a ich význam pre rozvoj uhorskej spoločnosti v ranom novoveku* (2009) a spoluautorkou a editorkou kolektívnej monografie „*Vyjdeme v noci vo fackovom sprievode a rozsvietime svet.*“ *Integračný a mobilizačný význam slávností v živote spoločnosti* (2012)

Kontakt: histkusn@savba.sk